

NYERE TIDS KULTURMINNER

Registrering og verdivurdering. Hole kommune

Marte Boro

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)
 Storgata 2, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo
 Telefon: 23 35 50 00
www.niku.no

Tittel Nyere tids kulturminner Registrering og verdivurdering. Hole kommune	Rapporttype/nummer NIKU Rapport 135	Publiseringsdato 30.11.2022
	Prosjektnummer 1022344	Sider 54
	Avdeling Bygning	Tilgjengelighet Åpen
Forfatter(e) Marte Boro	ISSN 2703-7797 ISBN 978-82-8101-281-3	Oppdragstidspunkt / periode utført 2022
	Forsidebilde Sørbråten gård. Foto: Iselin Brevik/NIKU 2022	

Prosjektleder Marte Boro
Prosjektmedarbeider(e) Iselin Brevik, Åse Dammann, Terese Edmann, Jani Causevic, Siv Leden
Kvalitetssikrer Annika Haugen

Oppdragsgiver / finansiert av Hole kommune
--

Sammendrag Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) har, på oppdrag fra Hole kommune, gjennomført registrering og vurdering av kulturminneverdi for 206 bygninger og 2 minnesteder på østsiden av Steinsfjorden og Tyrifjorden, i forbindelse med kommunens arbeid med ny kulturminneplan. Denne fagrapporten er utarbeidet på grunnlag av det gjennomførte registreringsarbeidet.
Abstract The Norwegian Institute for Cultural Heritage Research (NIKU) has, on behalf of Hole municipality, carried out registration and assessment of cultural heritage value for 206 buildings and two memorial sites on the east side of Steinsfjorden and Tyrifjorden, in connection with the municipality's work on a new cultural heritage plan. This report has been prepared on the basis of the completed registration work.

Emneord kulturminner, kulturmiljø, historiske bygninger og verneevaluering
Keywords Cultural heritage objects and environment, historic buildings evaluation

Avdelingsleder
 Annika Haugen

Forord

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) har, på oppdrag fra Hole kommune, gjennomført registrering og vurdering av kulturminneverdi for 206 bygninger og 2 minnesteder på østsiden av Steinsfjorden og Tyrifjorden, i forbindelse med kommunens arbeid med ny kulturminneplan.

Denne fagrapporten er utarbeidet av NIKU på grunnlag av det gjennomførte registreringsarbeidet.

Vi takker Hole kommune for godt samarbeid gjennom oppdraget.

Oslo, 29. november 2022

Marte Boro

Alle foto: Marte Boro og Iselin Brevik, NIKU 2022

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	6
2	Metode	6
2.1	Feltregistrering.....	6
2.2	Metode for vurdering av kulturminneverdi	6
2.3	Kvalitetssikring av kulturminnefaglige vurderinger	7
2.4	Undersøkte bygninger/kulturminner	7
3	Registreringsresultat i tall	7
4	Kort om kulturminner i Hole øst.....	8
5	Kulturminner med svært høy verdi	10
6	Kulturminner med høy verdi	21
7	Verdifulle kulturmiljøer	25
7.1	Benterud	26
7.2	Bjørnsvika, husmannsplass under Steinsetra	28
7.3	Herøya	30
7.4	Kjyrrugjellen	32
7.5	Lårvika/Lårviken.....	34
7.6	Mattisplassen.....	36
7.7	Monsebråten	38
7.8	Retthella.....	40
7.9	Sønsterud	42
7.10	Sørbråten	44
7.11	Toresplassen	46
8	Samlet oversikt over bygninger/kulturminner med svært høy, høy og middels verdi.....	48
8.1	Kulturminner med svært høy verdi	48
8.2	Kulturminner med høy verdi	48
8.3	Kulturminner med middels verdi	50
9	Kilder.....	52

1 Innledning

NIKU har, på oppdrag fra Hole kommune, gjennomført feltarbeid med fotografering, kartfesting og vurdering av verneverdi for 206 bygninger og 2 minnesteder i Hole kommune, i området på østsiden av Steinsfjorden og Tyrifjorden, samt Herøya. Oppdraget omfattet både SEFRAK-registrerte bygninger eldre enn fra 1900 og bygninger oppført fra 1900-1930. I tillegg omfattet oppdrag registrering og vurdering av to minnesteder.

Denne fagrapporten er utarbeidet på grunnlag av det gjennomførte registreringsarbeidet. Rapporten inneholder en liste over bygninger/kulturminner som foreslås vernet, samt en skjønnsmessig vurdering og kartfesting av verneverdige kulturmiljøer, som innspill til hensynssoner/bevaringsområder i henhold til Plan- og bygningsloven. Rapporten skal danne grunnlag for kommunens arbeid med å revidere kulturminneplanen.

Gjeldende kulturminneplan for Hole kommune bygger på fagrapporten «Registrering og verdivurdering av nyere tids kulturminner og miljøer», som ble utarbeidet av KEY arkitekter AS etter et tilsvarende registreringsarbeid gjennomført i 2017, i området vest for Kroksundet og Steinsfjorden, samt Storøya. Nå skal Hole kommunes kulturminneplan utvides til å omfatte hele kommunen.

2 Metode

Registreringsarbeidet er gjennomført på grunnlag av en liste over bygninger/kulturminner levert av Hole kommune. 206 bygninger og to minnesteder ble befart, fotografert og verdivurdert i felt, ved bruk av braFelt registrerings-applikasjon for kulturminner, utviklet av Geomatikk IKT AS.

2.1 Feltregistrering

Feltregistreringen ble gjennomført på barmark i september/oktober 2022. Hole kommune sørget for informasjon til huseierne og allmenheten i forkant av feltarbeidet.

Registreringsarbeidet ble gjennomført ved utvendig og visuell feltkontroll av alle objektene. Intervju med eierne var ingen forutsetning. I forbindelse med registreringsarbeidet har vi banket på dører og presentert registreringsoppdraget, før vi har begynt fotograferingen. Registreringen er gjennomført selv om huseier ikke har vært hjemme.

På enkelte steder har vi oppdaget at objekter av kulturhistorisk interesse ikke har vært en del av registreringsgrunnlaget. I noen tilfeller har vi registrert disse sammen med nærmeste bygg i registreringsgrunnlaget. I en del tilfeller er det feil i grunnlagsregistreringen slik at bygninger er markert feil på kartet eller benevnt feil. Dette er kommentert i våre registreringer.

2.2 Metode for vurdering av kulturminneverdi

Det er gjennomført en vurdering av kulturminneverdi for hver enkelt bygning og minnsted, og for bygningene som del av et kulturmiljø. Alle har blitt vurdert med hensyn til verneverdi. Vurderingen av verneverdi er basert på følgende kriterier:

- Alder
- Autentisitet
- Kunstnerisk/arkitektonisk verdi
- Kulturhistorisk verdi
- Sjeldenhet
- Representativitet
- Miljø
- Tilstand

Totalinntrykket er sammenfattet i en samlet faglig vurdering.

Som kilde til kunnskap er Bygdebøkene for Hole, digitalt museum og historielagets hjemmesider. Innenfor prosjektets rammer har det ikke vært mulig med ytterligere kildegransking.

Et kulturmiljø er et område der kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Verdien av et kulturmiljø kan være større enn verdien av de enkelte bygningene eller objektene fordi et miljø kan være mer historiefortellende enn enkelte objekter alene. Et kulturmiljø kan for eksempel være et gardstun eller ei setergrend.

2.3 Kvalitetssikring av kulturminnefaglige vurderinger

I forkant av feltarbeidet har NIKU etablert klare kriterier og rammer for de skjønnsmessige vurderingene av kulturminneverdi som skulle gjøres i felt. Definerte vurderingsrammer har sikret at vi senere kan etterprøve hvordan vi har kommet frem til et bestemt vurderingsresultat. De fleste befaringene er gjennomført med to fagpersoner til stede.

2.4 Undersøkte bygninger/kulturminner

Listen over bygninger/kulturminner som skulle undersøkes ble levert av Hole kommune. Listen besto av 2 minnesteder, 66 bygninger oppført etter 1900 og 140 bygninger eldre enn 1900, de sistnevnte inngår i SEFRAK-registeret.

SEFRAK-registeret er et landsomfattende register for alle landets bygninger eldre enn 1900, samt nyere bygninger i områder der eldre bebyggelse har blitt ødelagt av krigshandlinger og bybranner. SEFRAK-registeret ble etablert etter en landsomfattende feltregistrering i perioden 1975-1995. Ca 500 000 objekter ble fotografert, kartfestet og oppmålt. Deler av informasjonen ble digitalisert, kartfestet og koblet til Matrikkelen. SEFRAK-registrering innebærer ingen formell vernestatus, men registeret blir brukt som verktøy i kulturminneforvaltningen og er en viktig kunnskapsressurs for bygningsforvaltningen i kommunene.

3 Registreringsresultat i tall

206 bygninger og 2 minnesteder er registrert og fotografert.

79 objekter har blitt vurdert til å ha høy kulturminneverdi.

Av disse er det 17 som har blitt vurdert til å ha svært høy kulturminneverdi (15 bygninger og 2 minnesteder), og disse foreslås vernet.

11 områder er definert som verdifulle kulturmiljø som foreslås vernet.

4 Kort om kulturminner i Hole øst

Hole har en rik bygningsarv. Denne rapporten omhandler østsida av fjorden inkludert Herøya og Holes del av Krokskogen inkludert Sollihøgda.

På østsida av fjorden ligger mange gardar og godt bevarte gardstun med eldre våningshus, drengestuer, stabbur og driftsbygninger med fjøs og låve. I denne rapporten har vi pekt ut flere gardstun som kulturmiljøer vi anbefaler bevart, slik som Sønsterud, Lårvika, Benterud, Herøya og Sørbråten.

Det var en gang langt flere husmannsplasser enn gardar. I dag er få av dem bevart, og de fleste av de som er bevart er endret. Vi foreslår en husmannsplass som kulturmiljø, Bjørnsvika. I tillegg har flere av kulturmiljøene vi foreslår vernet på Krokskogen også til tider vært husmannsplasser.

Den gamle Krokskogens allmenning ble brukt av bønder i Hole, Norderhov og Haug. Seterdrift og skogsdrift var viktig i jordbruksnæringa. På Krokskogen var det mange setre, småbruk, husmannsplasser og skogskoier. Det bodde og arbeidet mange på Krokskogen.

På hele Krokskogen var det en gang mer enn 100 setre i drift. I alt 138 gårdsbruk i Hole hadde seterrett og løkker på Krokskogen i 1820-åra. Av seterlister fra 1820-åra går det fram at det var aktivt seterbruk på rundt 40 setergrender i Holes del av den gamle kongsallmenningen. Hver av setergrendene hadde mange løkker og seterhus. Retthella, som vi foreslår vernet som kulturmiljø, er et eksempel på ei setergrend og var opprinnelig seter for 13 gardar.

Skogfinnene utgjør et stort og viktig kapittel i Krokskogens historie. På Krokskogen var det mange av dem på 1600-tallet, på det meste kanskje mer enn hundre. De fleste finnene slo seg ned i allmenningen som fogden bygslet bort på vegne av kongen. Det er få bevarte bygninger etter finnebosetningen, men noen av plassene de drev ligger der den dag i dag. Monsebråten og Mattisplassen er eksempler på finneplasser som også har vært setre og småbruk opp gjennom tidene.

Skogens ressurser ble hardt utnyttet, særlig etter at Bærums Verk i Lommedalen ble anlagt i 1610. Da fikk verket førsterett til trevirke i tre mils cirkumferens (radien), og det betød i praksis at hele Holes del av Krokskogens allmenning ble båndlagt, i første rekke til trekullbrenning. Bøndernes rett til hustømmer, ved og gjerdefang var som tidligere. Muligheten for å tjene noen ekstra kroner på produksjon av trekull ga kjærkommen inntekt til mange, men det medførte også rovdrift på skogen. Det var lang vei ned til bygda og skogsarbeiderne bodde i skogen i dagevis. Mange overnatta på setre, men det var og egne skogskoier med stall til hesten. Det eneste slik anlegget vi har registrert er Kjyrrugjellen. Det foreslår vi vernet som kulturmiljø.

Fra gammalt av gikk det allfarveier over Krokskogen fra Lommedalen i Bærum til Krokkleiva. Det ga behov for overnattingssteder slik som ved Krokkleiva og Sundvollen. Friluftinteressene og nærheten til hovedstaden ga grunnlag for å ta imot turgåere inne i marka. Et eksempel på dette er Mattisplassen hvor de serverte og leide ut rom, et kulturmiljø vi foreslår vernet. Nærheten til byen har også ført til at Hole ble populær som feriested. Herøya er eksempel på dette, et feriested for fagforeningsmedlemmer fra Sporveien, som vi foreslår vernet. Etter hvert ble det vanligere med enkelthytter, gjerne knytta til fiske. Vi har registrert flere hytter, men som ikke har nådd opp til høy kulturhistorisk verdi. Vi ser også at flere husmannsplasser er ombygde og brukes som fritidsboliger, eksempel på dette er Bjørkerøa ved Sønsterud som er gitt høy verdi.

Toresplassen peker seg ut med sine storslåtte arkitekttegnete bygninger, og vitner om bykultur og rikdom. Vi foreslår dette kulturmiljøet vernet.

I området har vi mange svært verdifulle enkeltbygninger som representerer andre historier. Eksempler på dette er

- Sollihøgda kapell, listeført som vernet av Riksantikvaren

- Det gamle hotellbygget på Sundvollen som er med på å vise den historiske dybden til dette knutepunktet og dagens hotellanlegg

I tillegg til de historiske bygningene er det også registrert to svært verdifulle minnesteder. Dette er krigsminne fra 1942; «Vi vil vinne» og Utøykaia minnested for ofrene for terrorangrepet i 2011.

Vi har ved utvelgelsen av kulturmiljøene vi foreslår vernet lagt vekt på å bevare bygninger og kulturmiljøer som representerer de viktigste næringene og aktivitetene i området.

Det er mange flotte og godt ivarettatte bygninger i området vi har registrert, men for mange bygninger, også de vi har gitt høy og svært høy kulturhistorisk verdi kan det være et stort vedlikeholdsbehov. I området er det og mange bygninger som er sterkt endret eller som trenger omfattende vedlikehold. Noen bygninger lar seg dessverre ikke redde, slik som denne seterstua på Øskjevalsetra på bildet under.

Seterstue på Øskjevalsetra

5 Kulturminner med svært høy verdi

Det er til sammen 17 kulturminner; 15 bygninger og 2 minnesteder, som er vurdert til å ha svært høy verdi. Disse foreslår vi vernet. Under følger en oversikt over dem. På de følgende sidene presenteres de 17 kulturminnene. En del av disse kulturminnene inngår i de kulturmiljøene vi anbefaler vernet.

Gnr	Bnr	Bygningsnummer	Objektnavn	SEFRAK-id	Samlet verneverdi
233	2	194783418	Driftsbygning. Sørbråten.	0612 1 43	Svært høy
230	1	140380830	Bryggerhus/Vognskjul Lorviken.	0612 1 97	Svært høy
231	11	300583630	Sundvollstranda Bygdetun. Topikrudstua		Svært høy
215	14	140381314	Fjøs. Fjellseter.	0612 205 37	Svært høy
233	2	140380326	Stabbur. Sørbråten	0612 1 41	Svært høy
230	1	140380849	Låve. Lorviken.	0612 1 98	Svært høy
232	34	140380431	Anneks. Elstangen.	0612 1 55	Svært høy
231	11	15099178	Sundvollstranda Bygdetun Søndre Fjell våningshus		Svært høy
215	17	194809492	Fjøs. Fjellseter.	0612 205 40	Svært høy
233	2	194783426	Drengestue. Sørbråten	0612 1 42	Svært høy
187	2	140381527	Låve. Monsebråten.	0612 205 67	Svært høy
233	2	194783434	Våningshus. Sørbråten.	0612 1 40	Svært høy
181	15	194812981	Sollihøgda Kapell		Svært høy
231	21	140380628	Den Gamle Hotellbygningen på Sundvolden Hotell.	0612 1 72	Svært høy
217	13	194809557	Størhus. Fjellseter.	0612 205 39	Svært høy
			«Vi vil vinne» Krigsminne		Svært høy
			Utøya minnsted		Svært høy

Objekt-navn FJELLSETER, størhus og to fjøs

Gnr/bnr 217/13

Fjellseter er ei setergrend med mange setre med flere godt bevarte eldre bygninger. Innimellom er en del av de eldre størhusene modernisert, eller det er bygd nye hytter.

Størhuset er lafta og fundamentert på natursteinsmur og med teglsteinstak. Bygningen har opprinnelige bygningsdeler og framstår som opprinnelig. Et godt bevart og typisk størhus.

Begge fjøsene er lafta bygning med teglsteinstak og originale dører. Bygningen har originale bygningsdeler og framstår som opprinnelig.

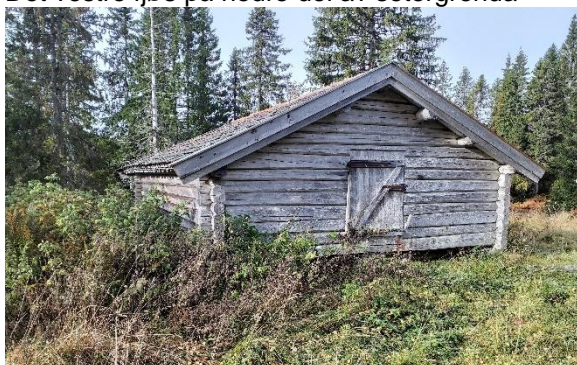
Bygningene er godt bevart og typiske representanter for bygningstypene og har svært høy kulturhistorisk verdi.

Størhuset på Fjellsetra

Det vestre fjøs på nedre del av setergrenda

Det østre fjøset på nedre del av setergrenda

Objekt-navn ELSTANGEN – steinhus

Gnr/bnr 232/34

Bygning av stein med kjeller. Gavler og takkonstruksjoner er i tre. Antakelig har bygningen hatt en uthusfunksjon. Eldre vinduer og dør. Gavl og tak ser ut til å være nyere.

En fin representant for Holes opprinnelig mange natursteinsbygninger. Den har svært høy verdi som kulturminne.

Objekt-navn Monsebråten uthus

Gnr/bnr 187/2

Monsebråten (Attogframbråten) var opprinnelig en finneplass, men har og vært seter og husmannsplass. Uthuset består av tre bygninger som er satt inntil hverandre og skal være fra 1700-tallet. Det er registrert flere sammensatte lange driftsbygninger på Krokskogen, Noe som kan se ut til å være karakteristisk for området. Denne bygningen er ett av få gjenværende. Den er i dårlig stand og har behov for reparasjon og vedlikehold.

Monsebråten er et verdifullt kulturmiljø, et godt bevart anlegg med bygninger med stor aldersverdi. Anlegget er lite endret og framstår som alderdommelig.

Kulturmiljøet Monsebråtem er beskrevet på side 38.

Objekt-navn SØRBRÅTEN våningshus, drengestue, driftsbygning og stabbur

Gnr/bnr 2/233

De enkelte bygningene på Sørbråten er alle svært godt bevart og framstår som autentiske. De har samtlige svært høy kulturhistorisk verdi og er gode eksempler på de ulike bygningstypene som er vanlig på gardstun fra denne perioden.

Kulturmiljøet Sørbråten er beskrevet på side 44.

Våningshuset på Sørbråten. Fasade inn mot tunet

Våningshuset på Sørbråten. Fasaden mot vest.

Stabburet

Drengestua

Driftsbygningen sett fra nedsiden av tunet, fra nordvest.

Driftsbygningen sett fra tunet.

Objekt-navn SUNDVOLLSTRANDA BYGDETUN – våningshus og lita stue

Gnr/bnr 231/11

Topikrud er ei lita stue flyttet til Bygdetunet. Stua skal være satt opp på Kjellbergsenga i 1943 av bygningsdeler fra bryggerhuset på Vestre By. I 2016 fikk historielaget stua mot at den ble fjernet. Den ble satt opp på Sollerudstranda bygdetun etter istandsetting. Det vises til «Historien om Småkårshuset på Sundvollstranda (Bjørn Geirr Harsson, mars 2020)» på historielagets hjemmeside. Her redegjøres det også for bruken av bygningen fram til 1970.

Våningshuset på bygdetunet er flyttet fra Søndre fjell og var hovedbygning der. Den skal være bortimot 200 år gammel, og den har vært del av denne "tungaard", kalt Fjellsbyen, som eksisterte fram til utskiftingen tidlig på 1900-tallet (1912). Hovedbygningen var i fast bruk fram til 1972. Siden har bygningen bare periodevis vært i bruk.

Begge bygningen er godt bevart. Bygningen er flyttet fra sitt opprinnelige miljø, allikevel vurderer vi at de har svært høy verdi særlig fordi de viser ulike aspekter ved bolighistorien i Hole.

Våningshuset fra Søndre Fjell

Topikrudstua

Topikrudstua. Foto hentet fra historielagets rapport om flyttingen av bygningen

Objekt-navn LORVIKEN/LÅRVIKA – bryggerhus/vognskjul og låve

Gnr/bnr 230/1

Bryggerhuset/vognskjulet på Lorviken er delvis bygd i naturstein, dels i bindingsverk. Eier tror at deler av bygningen kan være fra 1700-tallet. Bygging av fjøs med naturstein har det vært flere eksempler på. Bryggerhus i naturstein er sjeldent. Bygningen er definert som av svært høy verdi ut fra sjeldenhet, alder og at det er i så god stand.

Driftsbygningen er en to-etasjes enhetslåvebygning med fjøs i naturstein på grunnplan. Bygningen er godt bevart og vurderes som av svært høy kulturhistorisk verdi blant annet pga natursteinsfjøsset som er karakteristisk for Hole.

Kulturmiljøet Lårvika er beskrevet på side 34.

Bryggerhuset oppført i naturstein.

Bryggerhus til høyre og vognskjulet til venstre.

Driftsbygningen med fjøsdelen i naturstein.

Driftsbygningen sett fra tunet.

Objekt-navn SUNDVOLLEN HOTELL – den gamle hotellbygningen

Gnr/bnr 231/21

De historiske veiene og sundet har gjort at Sundvollen har vært et sentralt knutepunkt. Det er uklart hvor lenge det har vært gjestgiveri på gamle Sundvolden gård, men det skriftlige kilder viser at det i alle fall har vært drevet gjestgiveri fra slutten av 1700-tallet

Den gamle hovedbygningen fra rundt 1750 er den historiske kjernen i dagens moderne hotellanlegg. Den eldste delen av den gamle hotellbygningen (første etasje mot vest) skal være fra rundt 1750. Den ble i 1872 påbygd veranda i sveitserstil, og i 1909 ny spisesal.

Fasaden mot hotellets sentrale plass er godt bevart og bidrar til å knytte anlegget til stedets lange historie. Bygningen har til tross for tilbygget i bakkant og de endrete omgivelsene svært stor kulturhistorisk verdi og bidrar til stedets tidsdybde.

Objekt-navn SOLLIHØGDA KAPELL

Gnr/bnr 181/15

Sollihøgda kapell er en langkirke fra 1911, tegnet av arkitekt Herman Major Backer. Kirken ble anlagt for befolkningen i grenseområdet mellom Hole og Vestre Bærum og betjenes av prester fra disse prestegjeld. Kirken er også blitt meget benyttet som sportskapell betjent av Norges Kristelige Studentforbund.

Den ble bekostet oppført og innredet av Thomas og Elisabeth Fearnley (se Toresplassen side 46) og Harriet Wedel Jarlsberg på Bærum verk. Giverne opprettet også et legat til kirkens vedlikehold.

Den er listeført som verneverdig av Riksantikvaren, og har nasjonal verdi. Ved kirken lå det også en stall med plass til 14 hester og et uthus med vedskjul, doer, lager, kjøkken og hvilerom for presten. Stallen ble revet rundt 1960, mens uthuset står fortsatt.

Objekt-navn VI VIL VINNE, krigsminne

Krigsminne hvor teksten «Vi vil vinne» er malt på veien. Motivet ble malt midt i veien en sommerkveld i 1941 av de tre vennene Frans Aubert, Egil Breen og Henrik Auberg. Da de hadde malt ferdig kom tilfeldigvis Carl Dehli syklende på vei til Sundvollen. Dehli hadde fotoapparat og tok bilder av motivet. Bildene ble seinere smuglet via Sverige til England. Her dannet de grunnlag for frimerket som ble trykket opp i 22 millioner eksemplarer. De var en del av «Londonserien». Frimerket ble tegnet av kunstneren og journalisten Johan Bull. De tre ordene blir holdt ved like på asfalten.

Dette krigsminne ble ikonisk ved å bli gjengitt på frimerke under krigen. Det har svært stor kulturhistorisk verdi som krigsminne

Objekt-navn UTØYKAIA, minneste

Fredag 22. juli 2011 ble 69 mennesker drept i et terrorangrep på Utøya.

Minnestedet ved Utøya-kaia er utformet med mål om å skape en vakker plass der ofrene for terrorangrepet og lokalsamfunnets innsats i redningsarbeidet kan minnes og hedres, og der dagens aktiviteter i forbindelse med virksomheten på Utøya og almen rekreasjon kan opprettholdes.

Minnestedet i seg selv består av bronsesøyler i tre meters høyde, satt ut i et bølgende mønster. Søylene er spent inn i nederste trinn av natursteinstrapp.

Dette er et minneste for det verste terrorangrepet noen gang i fredstid i norsk historie. Det har svært stor kulturhistorisk verdi.

6 Kulturminner med høy verdi

79 antall av de undersøkte bygningene er vurdert til å ha høy verdi:

Gnr	Bnr	Bygningsnummer	Objektnavn	SEFRAK-id	Samlet verneverdi
231	1	194787332	Våningshus Sundvolden gård		Høy
231	1	194787340	Stabbur Sundvolden gård		Høy
211	50	140381039	Vedskjul. Tidligere Fellesfjøs. Retthella	0612 205 8	Høy
233	8	140380342	Lager. Tidl. stall. Høgstaket.	0612 1 45	Høy
230	6	194819188	Hønehus Lyse. Sundvollen.	0612 1 90	Høy
231	17	140380555	Hovedhus Benterud. Sundvollen	0612 1 67	Høy
229	1	140380903	Låve/Fjøs. Steinseter.	0612 1 103	Høy
200	8	140380695	Hovedbygning Kleivstua.	0612 1 81	Høy
200	1	140381179	Stall Sørseter.	0612 205 22	Høy
231	8	194786786	Bolighus Enga		Høy
237	1	140380040	Låve. Sønsterud.	0612 1 13	Høy
186	9	194805101	Stabbur. Herøya. Steinsfjorden	0612 925 102	Høy
236	2	140380261	Bryggerhus. Nes.	0612 1 35	Høy
215	62	194780095	Løe Øskjeval. (Myrengløa).	0612 205 25	Høy
231	17	140380563	Stabbur Benterud. Sundvollen	0612 1 68	Høy
237	7	194815468	Fritidsbolig v/Sønsterud. Bjørkeroa.	0612 1 15	Høy
180	81	194813317	Anneks/Hytte ved Holmvannet. Niskin-Hytta.	0612 1 11	Høy
231	17	140380571	Drengelhus Benterud. Sundvollen	0612 1 69	Høy
231	21	140380644	Fjøs. Sundvolden Hotell. Sundvollen.	0612 1 74	Høy
229	1	140380873	Gjestehus. Steinseter. (Tantehuset).	0612 1 101	Høy
233	3	140380377	Skjul/Bod. Høgstaket.	0612 1 48	Høy
188	105	140381446	Størhus. Steinsvollen.	0612 205 52	Høy
234	2	140380458	Berget		Høy
230	1	140380822	Stabbur. Lørviken.	0612 1 96	Høy
242	8	140381497	Bolighus. Mattisplassen.	0612 205 63	Høy
207	5	140381055	Størhus. Retthella.	0612 205 10	Høy
204	6	140381020	Fjøs. Retthella.	0612 205 7	Høy
208	9	194780087	Fjøs. Øksjøvalseter	0612 205 31	Høy
190	120	140381535	Størhus. Myrer Seter.	0612 205 68	Høy
236	24	140380083	Bolighus. Hestebråten. Brohaug.	0612 1 18	Høy
236	195	194814453	Nesheim		Høy
229	26	140380911	Sommervilla. Bjørnsvika.	0612 1 104	Høy
241	1	140380997	Fjøs/Stall. Bruløkka.	0612 205 3	Høy
192	10	140381136	Størhus. Sørseter.	0612 205 18	Høy
193	1	140381128	Stall. Sørsetra.	0612 205 16	Høy
237	1	140380059	Stabbur. Sønsterud.	0612 1 14	Høy
236	4	194817134	Kløvvikbråten		Høy
202	6	140381047	Fjøs. Retthella.	0612 205 9	Høy
242	8	140381500	Låve Mattisplassen.	0612 205 65	Høy
237	1	140380032	Forpakterbolig. Sønsterud.	0612 1 12	Høy
236	2	140380962	Låve Nes.	0612 1 109	Høy
230	47	140380806	Stue. Hagabråtan. Sundvollen.	0612 1 94	Høy
232	34	140380423	Stabbur. Elstangen.	0612 1 54	Høy
232	34	140380407	Hovedbygning. Elstangen.	0612 1 52	Høy
229	4	194805004	Hagan		Høy
229	4	194804997	Hagan		Høy
236	4	194817126	Kløvvikbråten		Høy

Gnr	Bnr	Bygningsnummer	Objektnavn	SEFRAK-id	Samlet verneverdi
182	24	140381012	Helårshytte. Tidligere stølshus. Torgesæter	0612 205 5	Høy
236	11	140380288	Bolighus. Appendiks. (Rovestuen)	0612 1 36	Høy
180	81	194813325	Hytte ved Holmevannet. (Niskinhytta).	0612 1 10	Høy
230	1	140380814	Våningshus. Lorviken.	0612 1 95	Høy
186	9	194804865	Bolighus. Herøya. Steinsfjorden	0612 925 100	Høy
233	1	194783809	Stabbur. Øverby.	0612 1 51	Høy
187	2	140381519	Stue. Monsebråten.	0612 205 66	Høy
188	105	140381438	Låve. Steinsvollen.	0612 205 51	Høy
238	39	194812515	Sollihøgda Nye Skole		Høy
231	1	194787316	Sundvolden		Høy
200	8	140380717	Stabburet På Kleivstua. Krokskogen	0612 1 83	Høy
200	8	140380709	Drengestue På Kleivstua. Krokskogen	0612 1 82	Høy
215	17	194809484	Fjøs. Fjellseter.	0612 205 41	Høy
192	10	140381160	Uthus Sørseter.	0612 205 21	Høy
240	1	140381330	Fritidsbolig. Midtskogen. K	0612 205 42	Høy
233	3	140380369	Glasrudstua. Høgstet	0612 1 47	Høy
231	90	140380946	Våningshus. Trøkkle.	0612 1 106	Høy
236	8	140380253	Stabbur Nes Store.	0612 1 34	Høy
231	4	140380520	Bolighus Sundvollen.	0612 1 64	Høy
205	8	140381454	Kjørerhytte. Kjyrrugjellen.	0612 205 53	Høy
186	9	194805128	Drengstue. Herøya. Steinsfjorden	0612 925 101	Høy
229	1	140380881	Stabbur. Steinseter.	0612 1 102	Høy
200	1	140381101	Øvre Størhus. Sørseter.	0612 205 15	Høy
238	1	140380016	Drengestue. Toresplassen. (Olausstua).	0612 1 2	Høy
192	10	140381152	Låve Sørseter.	0612 205 20	Høy
236	1	140380202	Låve Nes Nedre.	0612 1 29	Høy
236	8	140380245	Drengestue. Nes Store.	0612 1 33	Høy
240	1	140381403	Låve. Benteplassen.	0612 205 49	Høy
230	4	194819145	Lyse Øvre		Høy
231	17	140380598	Låven På Benterud.	0612 1 70	Høy
240	1	140381365	Låve. Midtskogen. K	0612 205 45	Høy
205	8	194784317	Stall. Kjyrrugjellen.	0612 205 54	Høy

Bjørkeroa, opprinnelig husmannsplass under Sønsterud, i dag fritidsbolig.

Våningshus på Trøste.

Stabburet på Store Nes

Fellesfjøs på Fjellsetra

Våningshuset på Herøya

Steinhuset på Høgstet

Våningshuset på Sundland.

Lærervillaen Enga ved Sundvollen

Stabbur Steinsetra – flytta fra Bjørnsvika

Våningshuset på Sundvollen gård

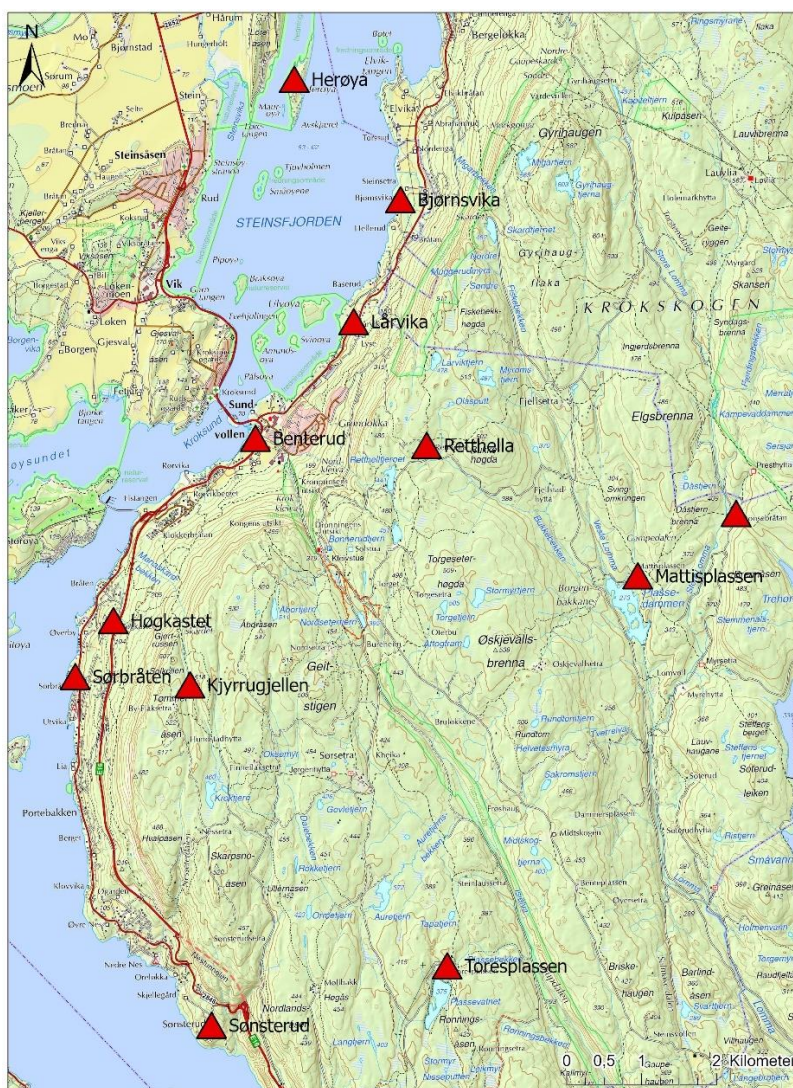

7 Verdifulle kulturmiljøer

Med kulturmiljø menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.

Det er valgt ut i alt 11 områder foreslås som kulturmiljøer av høy verdi:

- Benterud
- Bjørnsvika
- Herøya
- Kjyrrugjellen
- Lårvika/Lårviken
- Mattisplassen
- Monsebråten
- Retthella
- Sønsterud
- Sørbråten
- Toresplassen

7.1 Benterud

Gnr/bnr 231/17

Beskrivelse av kulturmiljøet

Tunet på gården Benterud består av flere forholdsvis godt bevarte bygninger. Benterud ble skilt ut som parsell fra Nedre Sundvollen i 1838, og det ble bygd opp et bruk her. I 1913 ble Benterud skilt ut med omliggende jord og solgt til Johan Aschehoug Kiær. Kiær var i 1909 Norges første professor i paleontologi. Benterud er i dag på 17 dekar. Til anlegget hører et stort hageanlegg.

Verdivurdering

Godt bevarte bygninger på et helhetlig tun. Anlegget representerer et gardsbruk, men Kiær som eier er også en viktig del av anleggets historie. Anlegget har høy verdi som kulturmiljø.

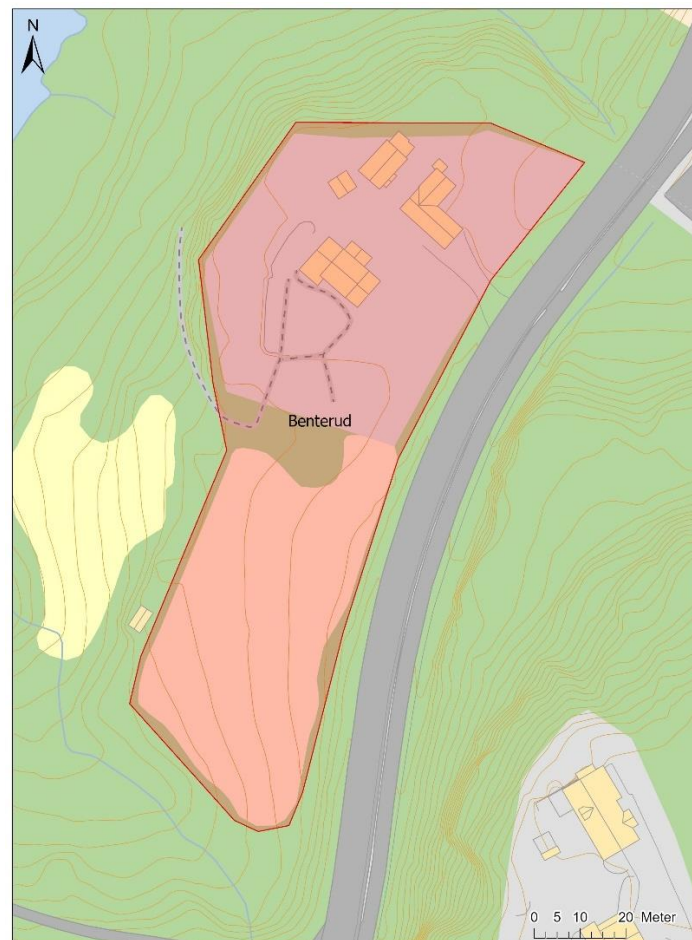
Områdeavgrensning

Området omfatter tunet med bygningene og hageanlegget.

Bebyggelse

Våningshusets eldste del, den syd-østre fløyen, er fra 1750. Den eldste delen er et tømmerhus på 4x6 meter, som trolig ble flyttet dit. Huset ble påbygd i 1880-årene, med rom mot vest, ny stue, veranda mot nord, og senere ombygd i 1939 og 1958.

Øvrige bygninger er drengestue med tilbygd skåle, et uthus/garasje, opprinnelig fra 1880-årene og tilbygd seinere, et stabbur med årstallet 1802 i værhanen, som ble flyttet fra Bråtahaugen i ca 1890. Den nyere delen ble satt opp på 1950-tallet.

Tunet med våningshuset til venstre, stabburet, drengestue og uthus til høyre.

Våningshuset inn mot tunet til venstre og til høyre ut mot hageanlegget

Stabburet med drengestua i bakkant

Drengestua

Uthuset

Uthuset

7.2 Bjørnsvika, husmannsplass under Steinsetra

Gnr/bnr 229/26

Beskrivelse av kulturmiljøet

Husmannsplass med bevart hovedbygning, et uthus og noe jordvei omkring. Bjørnsvika har trolig vært husmannsplass helt fra 1700-tallet. Skriftlige kilder belyser forholdene rundt 1900; I 1886 ble det skrevet en kontrakt om å forpakte Bjørnsvika til årlig avgift på 72 kroner, med 20 dagers arbeidsplikt årlig på bondens gård. I 1900 var Bjørnsvika forpaktet av Olaus Olsen, kalt «husmann med jord», og han var sysselsatt med jordbruk og skogdrift. I 1981 ble Bjørnsvika utskilt.

Verdivurdering

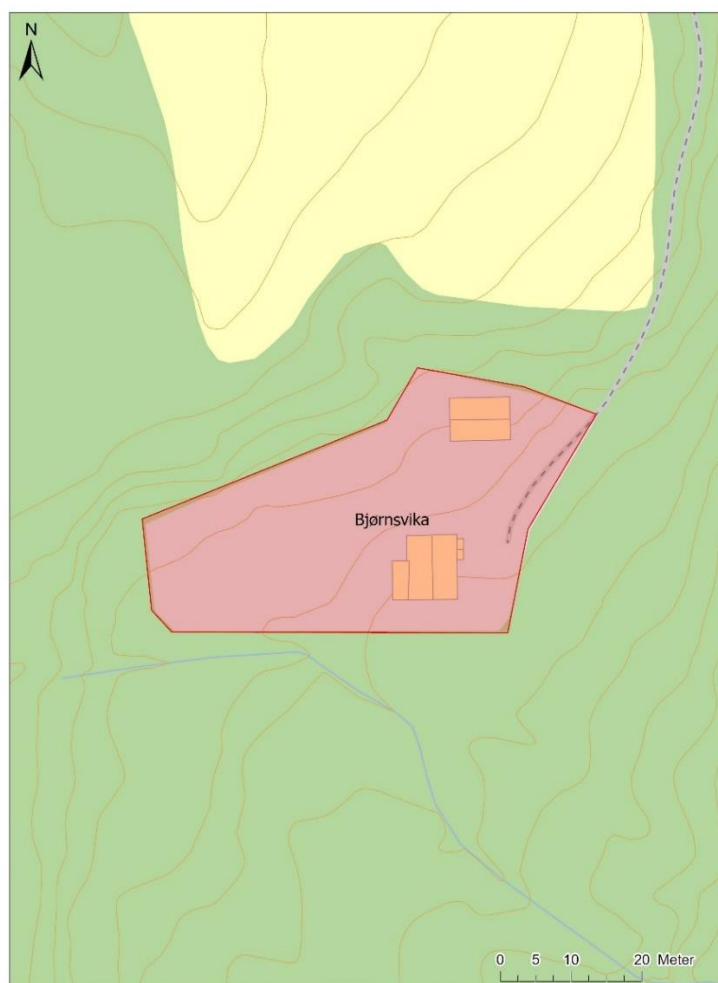
Godt ivaretatt husmannsplass med deler av bebyggelsen bevart. Det er få husmannsplasser bevart i Hole. Plassen ligger fortsatt for seg selv, og dette øker opplevelsesverdien. Anlegget har høy kulturhistorisk verdi som kulturmiljø.

Områdeavgrensing

Området omfatter tunet med bebyggelsen og noe areal rundt.

Bebyggelse

Hovedbygning, en panelt lafta bygning, er godt bevart og med mange eldre/opprinnelige fasadematerialer. Ett uthus er bevart, og deler av jordveien kan ses. Det har tidligere stått et stabbur her som er flyttet til Steinsetra.

Hovedhuset med uthuset til høyre.

Hovedhuset

Hovedhuset

7.3 Herøya

Herøya, Gnr/bnr 186/9

Beskrivelse av kulturmiljøet

Gårds- og fagforeningsferieanlegg med godt bevarte bygninger beliggende i jordbrukslandskapet. På Herøya har det tidligere i tillegg til gardsbruk også vært husmannsplass. Stedet ble solgt flere ganger i løpet av 1800-tallet og tidlig 1900-tall. Misjonæren Nils Jonassen, pastor og forstander i metodistmenigheten i Hønefoss, bygde nye bygninger og restaurerte eldre bygninger. I 1920 overtok Norsk Sporveisforbund (og seinere Oslo Sporveisbetjenings Forening) øya og bygde et feriehem.

Verdivurdering

Anleggets verneverdi er satt som høy fordi det både har verdi som gårdsanlegg og som ferieanlegg knytta til en fagforening.

Områdeavgrensning

Kulturmiljøet omfatter gårdstunet, trikkestallen, ei av hyttene, en del av jordveien og adkomsten med bryggeanlegget som er viktig for opplevelsen av anlegget.

Bebyggelse

Anlegget var opprinnelig en gård. Etter hvert ble det å ta imot turister en hovednæring. Den delen av våningshuset som ligger inn mot tunet er det gamle sveitserstils-våningshuset på gården som ble oppført omkring 1870. Den bygningen har fått et toetasjes stort tilbygg. Tilbygget har et funksjonalistisk uttrykk. Særlig særmerkt er den avrundete glassverandaen. Inn mot tunet ligger i tillegg en enhetslave med teglfjøs i første etasje, drengestue fra omkring 1900 og stabbur. Alle bygningene er godt bevart. Nede ved brygge ligger en trikkestall i stål. Den er flyttet hit av Oslo Sporveisbetjenings Forening. Eiendommen omfatter hele øya med mange hytter, i tillegg til selve gårdsanlegget.

Anlegget sett mot øst. Driftsbygningen i bakkant. Den eldste delen av bolighuset til venstre og den nyere delen til høyre.

Hovedhus og stabbur

Hovedhuset med den buete glassverandaen

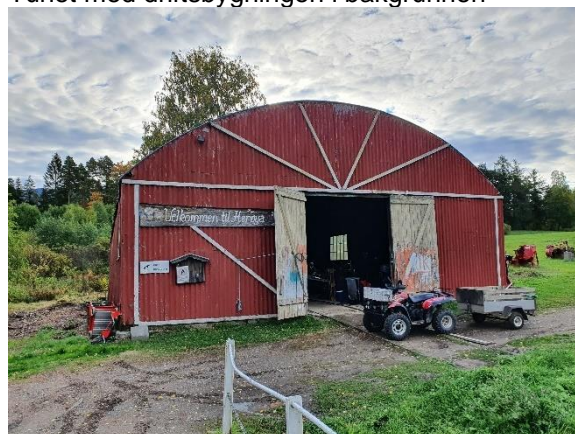
Driftsbygningen

Tunet med driftsbygningen i bakgrunnen

En av hyttene som ligger med utsikt ned mot tunet.

Tidligere trikkehall i stål nede ved brygge, flyttet hit fra Oslo

7.4 Kjyrrugjellen

Gnr/bnr 205/8

Beskrivelse av kulturmiljøet

Kjyrrugjellen består av to bygninger; ei stue og en stall. Anlegget er angitt som «kjørehytte» i SEFRAK og er sannsynligvis primært brukt av skogsarbeidere under tømmerhogst.

Verdivurdering

Tømmerhogst var en viktig næringsvei. Det er bevart få kulturminner knyttet til hvordan skogsarbeiderne levde og bodde når de var på arbeid. De bodde i enkle bygninger som i dag ofte er borte, ikke i bruk eller sterkt endret. Dette anlegget er en god representant for denne type kulturmiljø med både koie og stall bevart. Koia er i svært dårlig forfatning.

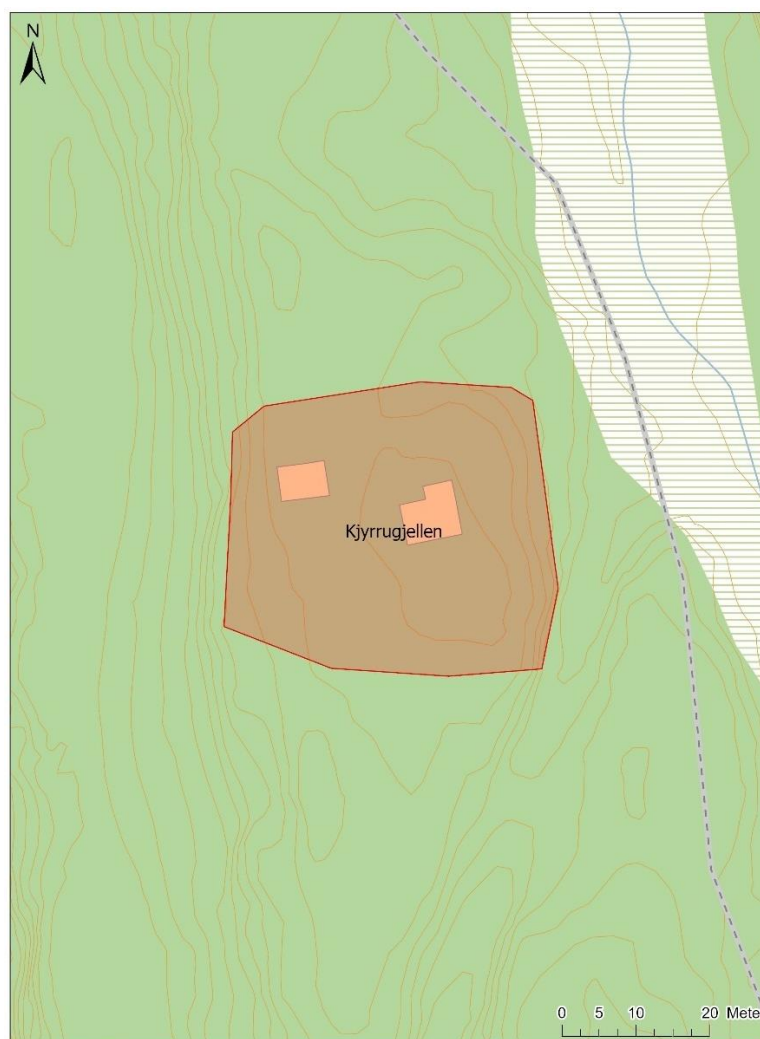
Områdeavgrensning

Området omfatter de to bygningene og noe areal rundt for å sikre opplevelsen av dette anlegget.

Bebyggelse

Stallen er innredet for 2 hester og er godt bevart.

Stua er en enkel delvis panelt lafta bygning. Den er i dårlig forfatning, og har behov for øyeblikkelig sikring og reparasjon.

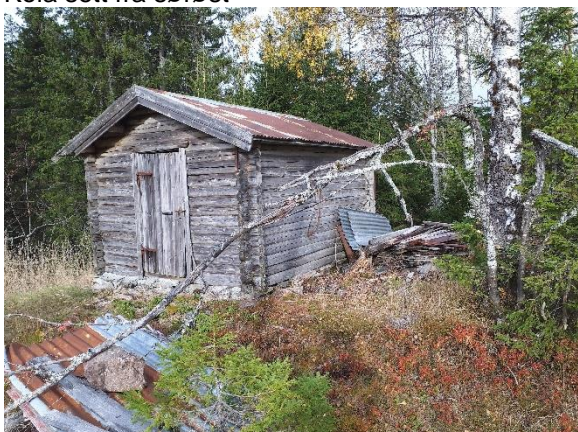
Anlegget sett fra sør. Stallen i bakgrunnen og stua til høyre.

Koia sett fra sørøst

Koia sett fra vest.

Stallen

Stallen innredd for 2 hester.

7.5 Lårvika/Lårviken

Gnr/bnr 230/1

Beskrivelse av kulturmiljøet

Helhetlig tun med mange bygninger bevart. Bygningene i tunet representerer stor tidsdybde, flere av gårdsbygningene er fra 1700-tallet.

Lårvika er første gang nevnt i en skriftlig kilde i 1624 og var da ødegård. Det har vært minst fire husmannsplasser under Lårvika: Lårvikkleiva, Hagabråten, Korneliusbråten og Andersrud. Flere tidligere husmannsplasser er skilt ut. I 1913 ble det utskilt en tilleggsparcell til Lyse og hele nordre del av gårdsvaldet, deriblant ble deler av gårdens skog utskilt og solgt. Lårvika har også hatt seterløkke på Benteplassen på Krokskogen.

Verdivurdering

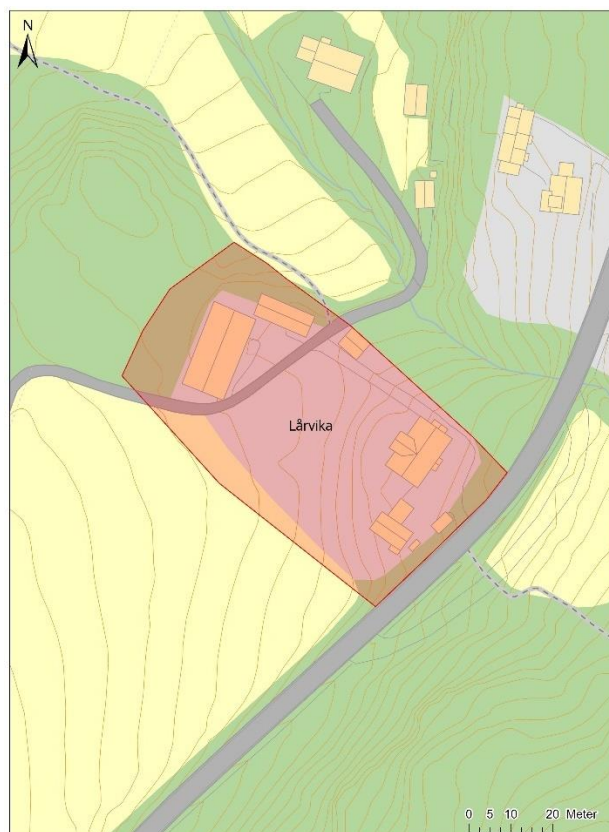
Lårvika har, som helhetlig gårdstun, med mange godt bevarte bygninger bevart, høy miljøverdi. Flere av bygningene har eldre/opprinnelige fasadematerialer og framstår som opprinnelige. Anlegget er velholdt og godt ivaretatt.

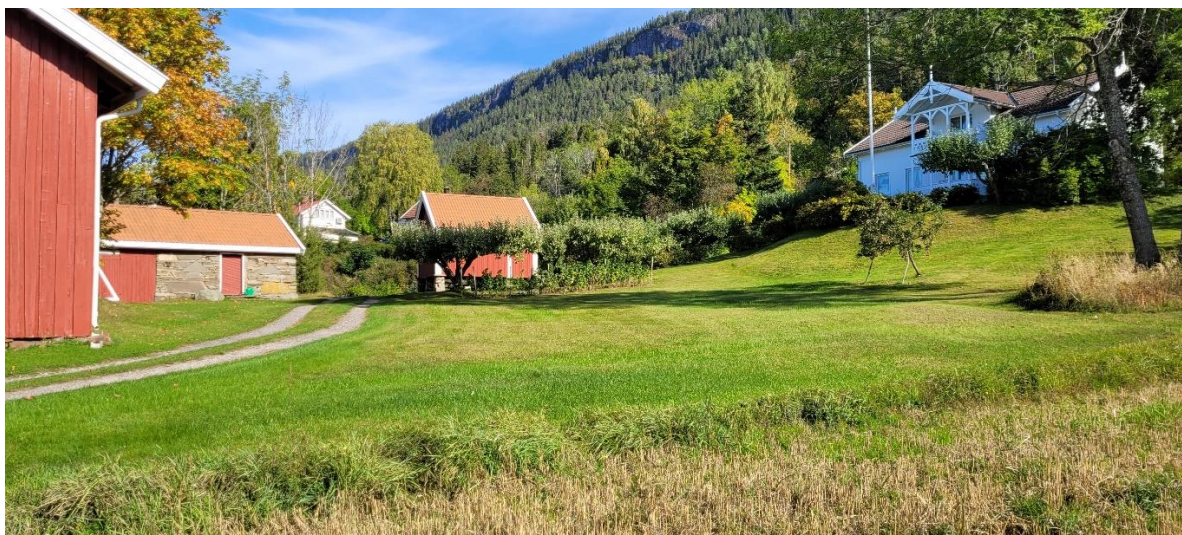
Områdeavgrensning

Området omfatter tunet med bebyggelsen og frukthagen. I tillegg omfatter området noe av jordveien for å sikre opplevelsen av anlegget fra innkjøringa.

Bebyggelse

Hovedbygning/våningshus er fra rundt 1750, påbygd i 1912 og siden restaurert flere ganger. Driftsbygningen med stall og steinfjøs er fra 1790. Stabbur i laft med utvendig bordkledning er fra 1750. Bryggerhus/vognskjul er fra rundt 1750. Bryggerhuset er av stein og skal fortsatt ha bakerovn og bryggepanne intakt. Verkstedbygning og snekkerverksted/vedskjul fra ca 1820 sto tidligere øst for tunet, men ble flyttet i ca 1947, da den nye veien ble anlagt.

Tunet med hovedhuset til høyre, stabbet, bryggerhuset med vognskjul, og driftsbygningen til venstre

Hovedhuset i sveitserstil

Stabburet

Tunet fotografert fra innkjøringa

Bryggerhuset med vognskjul

Driftsbygningen med fjøsdelen i naturstein.

Driftsbygningen sett fra tunet.

7.6 Mattisplassen

Gnr/bnr 242/8

Beskrivelse av kulturmiljøet

Mattisplassen var opprinnelig seter for tre Hårum-gårder, tre Borgen-gårder og Sonerud. Seterdriften opphørte i 1857. Setervollen lå øst for Vesle-Lomma. Samtidig med seterdrift ryddet finnen Mattis Eriksen en plass her på 1660-tallet. Plassen skal først ha ligget vest for Vesle-Lomma, nordvest for dagens Plassedam, mens setervollene lå øst for elva. Siden var Mattisplassen finneplass i 2-3 mannsaldre, og ble betydelig utvidet østover. Brukerne levde av jorda, samt kullmilebrenning, tømmerhogst og fløting i Lomma. Fra 1809 ble Peder Anker eier, og seinere hans svigersønn Wedel-Jarlsberg. Eierne av Bærum Verk kjøpte eiendommen i 1902. På 1800-tallet var det husmenn og forpaktere her, inntil plassen ble nedlagt i 1904. Da ble de husene som fortsatt var brukbare, tatt ned og flyttet til Lommedalen. Dermed grodde Mattisplassen igjen. I 1938, ble eiendommen kjøpt av Hulda og Nils Fuglesang. Husene var borte og jordveien gjengrodd. Allerede samme år som de ble eiere av Mattisplassen, begynte Hilda og Nils Fuglesang oppbyggingen av småbruket med nødvendige bygninger og rydding av jordveien. De drev serveringsvirksomhet og overnatting for turfolk både sommer og vinter på Mattisplassen. Denne virksomheten opphørte i 1957.

Verdivurdering

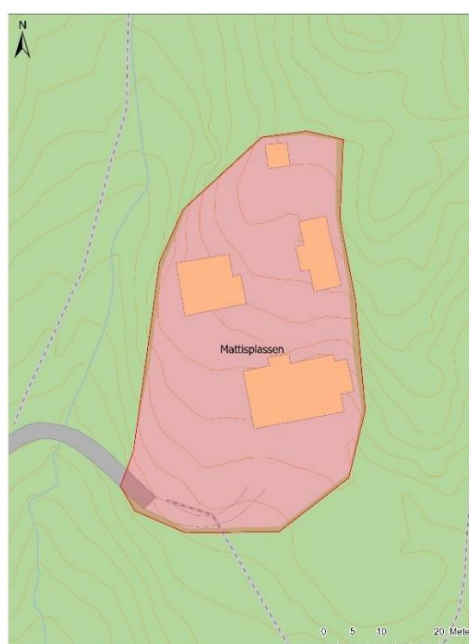
Mattisplassen er et sted med lang historie bakover i tid, men representerer samtidig utviklingen på Krokskogen i etterkrigstida med et økende friluftsliv og behov for service og overnattingsmuligheter på Krokskogen. Bygningene er godt bevarte og lite endret. De representerer tidens nøkterne bygningskultur. Mattisplassen har høy verdi som kulturmiljø.

Områdeavgrensning

Området omfatter tunet med bygningene, og noe areal rundt for å sikre opplevelsen av anlegget.

Bebyggelse

Ny hovedbygning på halvannen etasje ble reist i 1938. Året etter stod låve med stall til 2 hester og fjøs til 3 kyr samt sauehus (alt under ett tak) og grisehus med støpt gulv, ferdig til bruk, og de kunne anskaffe husdyr. Tømmeret var hogd i egen skog om vinteren. Jordveien ble ryddet, vann ble lagt inn fra bekken med egen pumpe, og strøm fikk de fra en generator drevet av en bensinmotor. I 1945 reiste Nils et anneks med kjøkken og to rom, som ble leid ut til turister og Løvenskiolds skogsarbeidere. I 1948 kom bryggerhus med badstu nede ved bekken, og i 1950 stabbur.

Bebyggelsen sett fra sør. Stuebygningen i front, driftsbygningen til høyre og annekset i bakkant.

Tunet sett fra oversida (nordsida). Våningshuset til høyre, annekset til venstre og driftsbygningen i midten.

Driftsbygningen sett sørfra

Annekset

7.7 Monsebråten

Gnr/bnr 187/2

Beskrivelse av kulturmiljøet

Monsebråten (Attogframbråten) var opprinnelig en finneplass. I 1660 fikk finnene Mons Pedersen og Per Gundersen bygsel. Seinere hadde garden Hungersholt seterrett og løkke her, og midt på 1800-tallet var dette en husmannsplass under garden. Plassen og tilhørende skogteig ble solgt i 1862.

Verdivurdering

Monsebråten er et verdifullt kulturmiljø, et godt bevart anlegg med bygninger med stor aldersverdi. Anlegget er lite endret og framstår som alderdommelig. Det er registrert flere sammensatte lange driftsbygninger på Krokskogen. Dette kan se ut til å være karakteristisk for området og dette huset ett av få gjenværende eksempler.

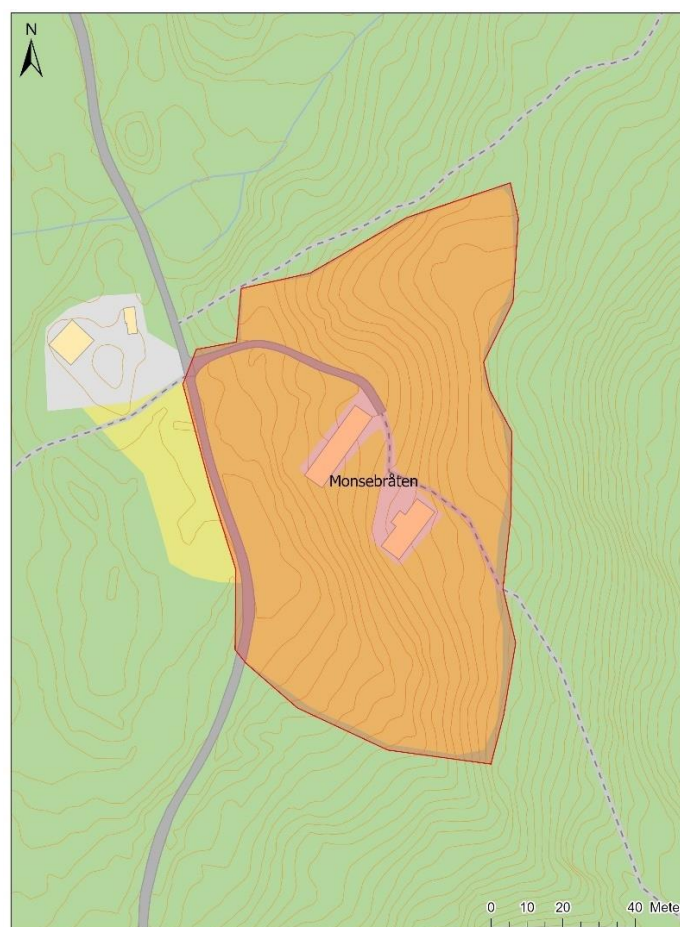
Områdeavgrensning

Området foreslås å omfatte bebyggelsen og tunet samt det åpne arealet rundt og ned mot veien for å sikre opplevelsen av anlegget.

Bebyggelse

Våningshuset skal være fra 1700-tallet. Det ble renoverert (nye vinduer, innvendig panel og isolert) tidlig på 1900-tallet. Våningshuset har mange eldre bygningsdeler og er i forholdsvis god stand, men det er behov for vedlikehold.

Uthuset består av tre bygninger som er satt inntil hverandre og skal være fra 1700-tallet. Det er i dårlig stand og har behov for reparasjon og vedlikehold.

Monsebråten sett fra veien

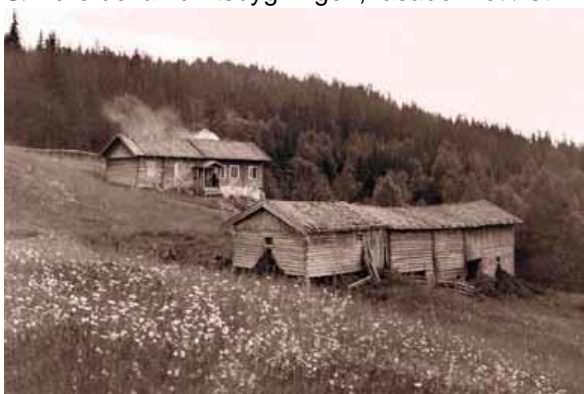
Våningshuset, sett fra nordvest.

Søndre del av driftsbygningen, fasade mot øst

Våningshusets fasade mot sør

Monsebråten rundt 1910. Foto: A.B. Wilse (Norsk Folkemuseum Billedsamlingen)

Driftsbygningen sett fra vest / veien nedenfor

7.8 Retthella

Gnr/bnr 202/6, 204/6, 207/5, 211/50

Kulturmiljø

Retthella er ei seterrend hvor til sammen 10 gårder har setret. På midten av 1930-tallet ble det etablert et fellesfjøs, delvis inne på seterløkka til Søndre Lore gard. Retthella skal være den setra på Krokskogen som var lengst i bruk.

Det knytter seg et sagn om Hellige Olav til setra.

Verdivurdering

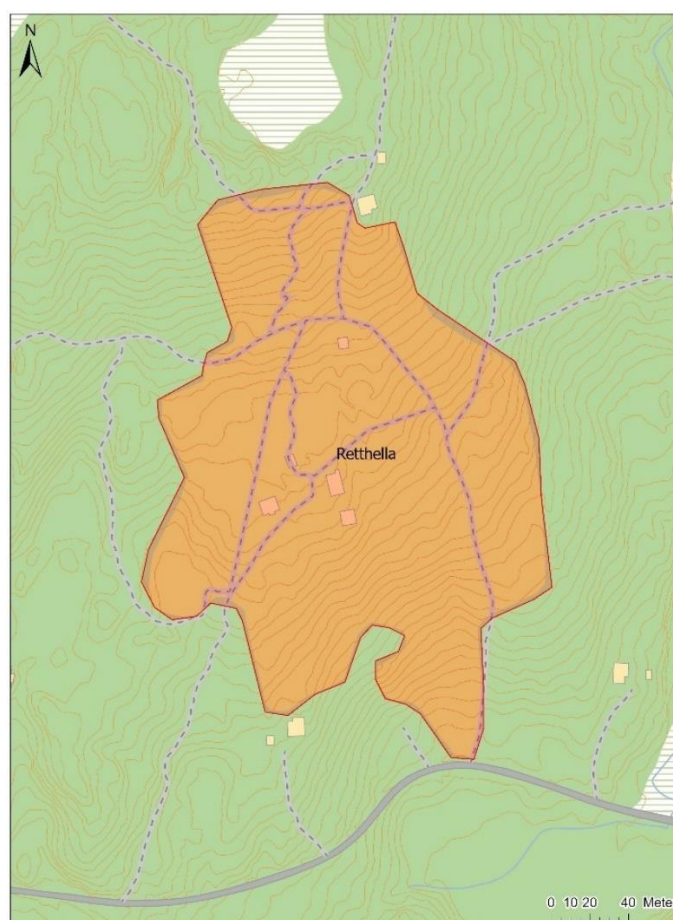
Midtre og nedre del av Retthella seterrend utgjør et verdifullt kulturmiljø på Krokskogen. Bygningene og setervollen gir godt grunnlag for å oppleve og forstå kulturhistorien knyttet til stedet og er godt bevart. Det at så mange gårder har hatt seter her, at setringen ble drevet så langt fram i tid, og at de fleste bygningene her er godt bevart og velholdt gjør miljøet spesielt verdifullt.

Områdeavgrensning

Det foreslåtte området omfatter hele det åpne seterområdet med bebyggelsen.

Bebyggelse

Oppe midt på vollen (gnr. 204 bnr. 6) ligger et fjøs. Lengre nede på vollen ligger et tun med stórhus, fjøs og fellesfjøs. Fellesfjøsset for alle de 10 gårdsbrukene som hadde tilknytning her, ble trolig tatt i bruk i 1936.

Tunet sett ovenfra, nedre fjøs til venstre, fellesfjøset i midten og størhuset til høyre.

Fellesfjøset fotografert fra tunet, fra vest.

Fellesfjøset

Størhuset

Det nedre fjøset

Fjøset midt på vollen

Fjøset midt på vollen, i bakgrunnen ses fellesfjøset og størhuset.

7.9 Sønsterud

Gnr/bnr 237/1

Beskrivelse av kulturmiljøet

Helhetlig tun hvor mange av de typiske bruksbygningene er bevart. Godt vedlikeholdt gård fra siste halvdel av 1800-tallet som framstår som godt bevart. Det har totalt vært fem husmannsplasser under Sønsterud: Gulbrandsbråtan, Østbråtan, Bjerkeroa og Skjellegarden og Nedre Bråtan.

De siste årene av andre verdenskrig var Sønsterud en viktig base for mostandsarbeidet i Hole, og forsyningsrutene til Milorg-cellene på Krokskogen gikk i hovedsak via gården.

Verdivurdering

Helhetlig tun hvor mange av de ulike bruksbyggene er representert og godt bevart. Tunet har høy miljøverdi. Hovedbygning er nyere og har høy arkitektonisk kvalitet. Sønsteruds rolle under andre verdenskrig styrker kulturminneverdien.

Områdeavgrensning

Området omfatter tunet med bygningene og noe areal rundt for å sikre opplevelsen av anlegget.

Bebyggelse

Våningshuset er bygd 1935-36. Det gamle våningshuset i sveitserstil lå nord for forpakterboligen, omtrent der stabburet står i dag og ble trolig bygd i oberst Ryes tid omkring 1870. Huset brant rundt 1925, og nytt våningshus ble reist lenger sør i tunet. Forpakterboligen fra 1882 ble opprinnelig oppført i sveitserstil, men ble ombygd i 1938. Det var tidligere bryggerhus i forpakterboligen, med bryggepanne, stengulv og sluk. Låve med stall og fjøs er bygd ca 1880. Stabburet fra ca 1860 lå tidligere nord i gårdstunet og ble flyttet sist i 1930-årene. Vedskjul/garasje ble bygd i 1936 og båthus i 1939.

Tunet sett fra vest med hovedhuset til høyre og forpakterboligen rett fram.

Tunet sett fra nord

Forpakterboligen

Driftsbygningen sett fra sør

Driftsbygningen fotografert fra tunet.

7.10 Sørbråten

Gnr/bnr 233/2

Beskrivelse av kulturmiljøet

I 1827 ble Sørbråten utskilt som parsell fra Øverby, med et skogstykke, og solgt. Det er ingen kilder som forteller om Sørbråten som husmannsplass, så bruket ble trolig ryddet fra «rå rot».

Sørbråten med Ødelien skog har i dag 22 dekar dyrket mark, 190 dekar skog og 60 dekar havn og utmark. Alle bygningene bærer preg av å være flyttet dit da eiendommen ble utskilt i 1827.

Verdivurdering

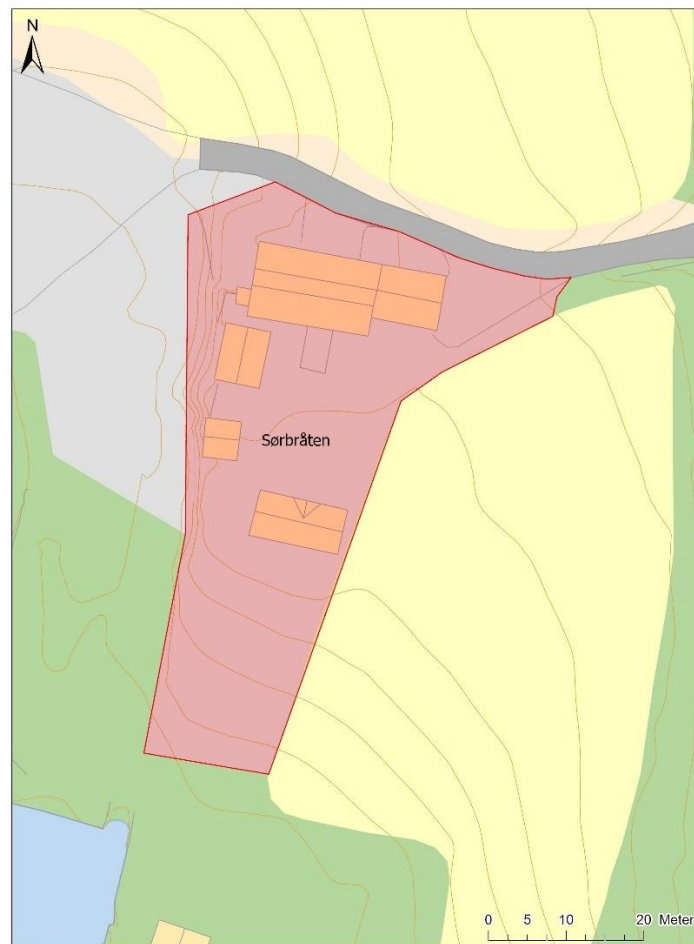
Helhetlig tun hvor mange av de ulike bygningstypene på et gardstun er representert og godt bevart. Flere av bygningene har svært høy verdi (se presentasjon av disse på side 14). Anlegget har høy miljøverdi. Hovedhuset er restaurert forbillig.

Områdeavgrensning

Området omfatter tunet med bebyggelse inkludert hageanlegg og noe areal rundt for å sikre opplevelsen av anlegget.

Bebyggelse

Våningshuset kan være fra før 1700 og er et delvis panelt lafta hus. Drengestua er et lafta hus fra rundt 1800. Eldhuset/bryggerhuset med bakerovn i stein og bryggerpanne er også fra rundt 1800 og oppført i bindingsverk. Tømmerlåven ble restaurert i 1987. Da ble det også bygd nytt fjøs. Øvrige bygninger er et stabbur fra 1800-tallet, som tidligere sto på en annen plass i tunet, og et båthus bygd i 1992.

Tunet med våningshuset til venstre, stabburet, bryggerhuset og driftsbygningen til høyre.

Anlegget sett fra nordvest.

Hovedhuset med stabburet til høyre

Hageanlegget ned mot vannet.

Bryggerhuset og driftsbygningen
Se flere bilder av bygningene på side 14

7.11 Toresplassen

Gnr/bnr 238/1

Beskrivelse av kulturmiljøet

Toresplassen het tidligere Svartkiend (-tjern), med navn etter vannet som i dag heter Plassevannet. Her har det fra gammel tid vært seter, trolig for Gjesval-gårdene. Etter Svartedauen lå seterdriften nede og de fleste vollene grodde igjen. Da skogfinnene inntok Krokskogen i 1650-årene, var plassen en av de første som ble tatt i bruk av innvandrerne fra øst. I 1865 var det ingen registrert bosatt på Toresplassen, som da var seter for Søndre Gjesval. Seterdriften her opphørte i 1870-årene. Fra 1870 ble stedet leid ut, og seinere solgt til Thomas Fearnley og Jørgen Young. De var begge framgangsrike forretningsmenn og friluftselkere, og med dem innledet en helt ny tid på stedet. I 1884 bygde hoffjegermester Fearnley nytt våningshus i sveitserstil på Toresplassen, og han startet med å kjøpe opp omkringliggende eiendommer. I 1936 ble den store hovedbygningen på Toresplassen reist, tegnet av arkitekt Magnus Paulsson. «Slottet» har en grunnflate på hele 800 m², og kan karakteriseres som ett av Poulssons hovedverk. Det ble også bygd en stor driftsbygning med fjøs, stall og garasjer, og sveiseren fikk egen toetasjes bolig. Mye av det som var karakteristisk for hoffjegermesterens tid, var imidlertid borte. Flere eldre hus ble revet, blant annet huset i sveitserstil og den gamle stallen. Men fortsatt står i alle fall ett av de gamle husene, drengestua.

Verdivurdering

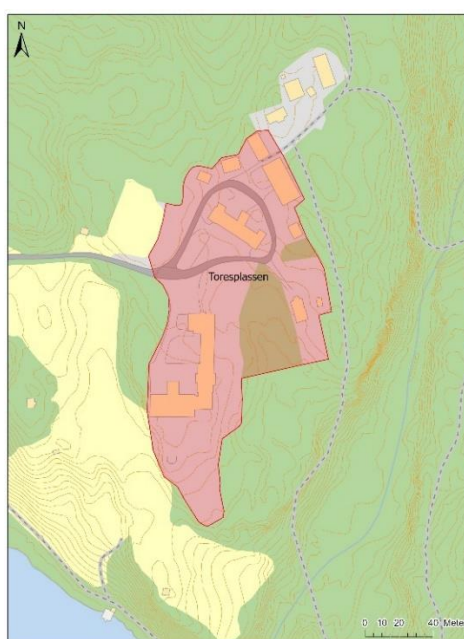
Anlegget har stor kulturhistorisk verdi. Anlegget har dype historiske røtter, men det er utviklingen fra 1870-tallet tilknyttet sentrale personer i Norges offentlighet som gjør historien særlig interessant. Bygningene fra 1930-tallet er tydelige resultater av denne kulturen. De har stor arkitektonisk verdi, og hovedbygningen er tegnet av en av Norges mest kjente arkitekter.

Områdeavgrensning

Det foreslåtte området omfatter bebyggelsen, hageanlegget og noe av området rundt for å sikre opplevelsen av anlegget i miljøet.

Bebyggelse

Anlegget består av mange bygninger. Kun en bygning, drengestua, er registrert i SEFRAK. Hovedhuset og den store driftsbygningen dominerer anlegget og har særlig arkitektonisk kvalitet, men også de øvrige bygningene har stor betydning for anlegget som helhet. Hageanlegget med terrasser, trapper, gangveier, beplantning og andre elementer har stor betydning for dette helhetlige anlegget.

Sydfasaden av hovedhuset med deler av hageanlegget i front.

Hovedhusets fasade mot øst, driftsbygningen ses i bakgrunnen.

Driftsbygningens fasade mot sør. Uttunet mot nord er omkranset av flere mindre bygninger.

Deler av hovedhuset sett fra vest.

Eldre, mindre bygninger inn mot uttunet.

8 Samlet oversikt over bygninger/kulturminner med svært høy, høy og middels verdi

Tabellen under inneholder en oversikt over alle bygninger med kulturminneverdi svært høy, høy og middels.

8.1 Kulturminner med svært høy verdi

Gnr	Bnr	Bygningsnummer	Objektnavn	SEFRAK-id	Samlet verneverdi
233	2	194783418	Driftsbygning. Sørbråten.	0612 1 43	Svært høy
230	1	140380830	Bryggerhus/Vognskjul Lorviken.	0612 1 97	Svært høy
231	11	300583630	Sundvollstranda Bygdetun. Topikrudstua		Svært høy
215	14	140381314	Fjøs. Fjellseter.	0612 205 37	Svært høy
233	2	140380326	Stabbur. Sørbråten	0612 1 41	Svært høy
230	1	140380849	Låve. Lorviken.	0612 1 98	Svært høy
232	34	140380431	Anneks. Elstangen.	0612 1 55	Svært høy
231	11	15099178	Sundvollstranda Bygdetun Søndre Fjell våningshus		Svært høy
215	17	194809492	Fjøs. Fjellseter.	0612 205 40	Svært høy
233	2	194783426	Drengestue. Sørbråten	0612 1 42	Svært høy
187	2	140381527	Låve. Monsebråten.	0612 205 67	Svært høy
233	2	194783434	Våningshus. Sørbråten.	0612 1 40	Svært høy
181	15	194812981	Sollihøgda Kapell		Svært høy
231	21	140380628	Den Gamle Hotellbygningen på Sundvolden Hotell.	0612 1 72	Svært høy
217	13	194809557	Størhus. Fjellseter.	0612 205 39	Svært høy
			«Vi vil vinne» Krigsminne		Svært høy
			Utøya minnested		Svært høy

8.2 Kulturminner med høy verdi

Gnr	Bnr	Bygningsnummer	Objektnavn	SEFRAK-id	Samlet verneverdi
231	1	194787332	Våningshus Sundvolden gård		Høy
231	1	194787340	Stabbur Sundvolden gård		Høy
211	50	140381039	Vedskjul. Tidligere Fellesfjøs. Retthella	0612 205 8	Høy
233	8	140380342	Lager. Tidl. stall. Høgstaket.	0612 1 45	Høy
230	6	194819188	Hønehus Lyse. Sundvollen.	0612 1 90	Høy
231	17	140380555	Hovedhus Benterud. Sundvollen	0612 1 67	Høy
229	1	140380903	Låve/Fjøs. Steinseter.	0612 1 103	Høy
200	8	140380695	Hovedbygning Kleivstua.	0612 1 81	Høy
200	1	140381179	Stall Sørseter.	0612 205 22	Høy
231	8	194786786	Bolighus Enga		Høy
237	1	140380040	Låve. Sønsterud.	0612 1 13	Høy
186	9	194805101	Stabbur. Herøya. Steinsfjorden	0612 925 102	Høy
236	2	140380261	Bryggerhus. Nes.	0612 1 35	Høy
215	62	194780095	Løe Øskjeval. (Myrengløa).	0612 205 25	Høy
231	17	140380563	Stabbur Benterud. Sundvollen	0612 1 68	Høy
237	7	194815468	Fritidsbolig V/Sønsterud. Bjørkerøa.	0612 1 15	Høy
180	81	194813317	Anneks/Hytte ved Holmvannet. Niskinhytta.	0612 1 11	Høy
231	17	140380571	Drengestue Benterud. Sundvollen	0612 1 69	Høy
231	21	140380644	Fjøs. Sundvolden Hotell. Sundvollen.	0612 1 74	Høy
229	1	140380873	Gjestehus. Steinseter. (Tantehuset).	0612 1 101	Høy

Gnr	Bnr	Bygningsnummer	Objektnavn	SEFRAK-id	Samlet verneverdi
233	3	140380377	Skjul/Bod. Høgkastet.	0612 1 48	Høy
188	105	140381446	Størhus. Steinsvollen.	0612 205 52	Høy
234	2	140380458	Berget		Høy
230	1	140380822	Stabbur. Lorviken.	0612 1 96	Høy
242	8	140381497	Bolighus. Mattisplassen.	0612 205 63	Høy
207	5	140381055	Størhus. Retthella.	0612 205 10	Høy
204	6	140381020	Fjøs. Retthella.	0612 205 7	Høy
208	9	194780087	Fjøs. Øksjøvalseter	0612 205 31	Høy
190	120	140381535	Størhus. Myrer Seter.	0612 205 68	Høy
236	24	140380083	Bolighus. Hestebraaten. Brohaug.	0612 1 18	Høy
236	195	194814453	Nesheim		Høy
229	26	140380911	Sommervilla. Bjørnsvika.	0612 1 104	Høy
241	1	140380997	Fjøs/Stall. Bruløkka.	0612 205 3	Høy
192	10	140381136	Størhus. Sørseter.	0612 205 18	Høy
193	1	140381128	Stall. Sørsetra.	0612 205 16	Høy
237	1	140380059	Stabbur. Sønsterud.	0612 1 14	Høy
236	4	194817134	Kløvvikbråten		Høy
202	6	140381047	Fjøs. Retthella.	0612 205 9	Høy
242	8	140381500	Låve Mattisplassen.	0612 205 65	Høy
237	1	140380032	Forpakterbolig. Sønsterud.	0612 1 12	Høy
236	2	140380962	Låve Nes.	0612 1 109	Høy
230	47	140380806	Stue. Hagabråtan. Sundvollen.	0612 1 94	Høy
232	34	140380423	Stabbur. Elstangen.	0612 1 54	Høy
232	34	140380407	Hovedbygning. Elstangen.	0612 1 52	Høy
229	4	194805004	Hagan		Høy
229	4	194804997	Hagan		Høy
236	4	194817126	Kløvvikbråten		Høy
182	24	140381012	Helårshytte. Tidligere Stølsfus. Torgesæter	0612 205 5	Høy
236	11	140380288	Bolighus. Appendiks. (Rovestuen)	0612 1 36	Høy
180	81	194813325	Hytte ved Holmevannet. (Niskinhytta).	0612 1 10	Høy
230	1	140380814	Våningshus. Lorviken.	0612 1 95	Høy
186	9	194804865	Bolighus. Herøya. Steinfjorden	0612 925 100	Høy
233	1	194783809	Stabbur. Øverby.	0612 1 51	Høy
187	2	140381519	Stue. Monsebråten.	0612 205 66	Høy
188	105	140381438	Låve. Steinsvollen.	0612 205 51	Høy
238	39	194812515	Sollihøgda Nye Skole		Høy
231	1	194787316	Sundvolden		Høy
200	8	140380717	Stabburet På Kleivstua. Krokskogen	0612 1 83	Høy
200	8	140380709	Drengestue På Kleivstua. Krokskogen	0612 1 82	Høy
215	17	194809484	Fjøs. Fjellseter.	0612 205 41	Høy
192	10	140381160	Uthus Sørseter.	0612 205 21	Høy
240	1	140381330	Fritidsbolig. Midtskogen. K	0612 205 42	Høy
233	3	140380369	Glasrudstua. Høgkastet	0612 1 47	Høy
231	90	140380946	Våningshus. Trøkkle.	0612 1 106	Høy
236	8	140380253	Stabbur Nes Store.	0612 1 34	Høy
231	4	140380520	Bolighus Sundvollen.	0612 1 64	Høy
205	8	140381454	Kjørerhytte. Kjyrugjellen.	0612 205 53	Høy
186	9	194805128	Drengstue. Herøya. Steinsfjorden	0612 925 101	Høy
229	1	140380881	Stabbur. Steinseter.	0612 1 102	Høy
200	1	140381101	Øvre Størhus. Sørseter.	0612 205 15	Høy

Gnr	Bnr	Bygningsnummer	Objektnavn	SEFRAK-id	Samlet verneverdi
238	1	140380016	Drengestue. Toresplassen. (Olausstua).	0612 1 2	Høy
192	10	140381152	Låve Sørseter.	0612 205 20	Høy
236	1	140380202	Låve Nes Nedre.	0612 1 29	Høy
236	8	140380245	Drengestue. Nes Store.	0612 1 33	Høy
240	1	140381403	Låve. Benteplassen.	0612 205 49	Høy
230	4	194819145	Lyse Øvre		Høy
231	17	140380598	Låven På Benterud.	0612 1 70	Høy
240	1	140381365	Låve. Midtskogen. K	0612 205 45	Høy
205	8	194784317	Stall. Kjyrrugjellen.	0612 205 54	Høy

8.3 Kulturminner med middels verdi

Gnr	Bnr	Bygningsnummer	Objektnavn	SEFRAK-id	Samlet verneverdi
234	9	194817118	Granli		Middels
234	9	194817096	Granli		Middels
238	131	194813163	Høymyr		Middels
229	3	194818688	Hellerud		Middels
231	4	140380539	Sjølbu/Fiske Sundvollen. Sunnland	0612 1 65	Middels
238	11	194812728	Granberg		Middels
231	8	194786778	Enga		Middels
238	7	194812582	Sollihøgda Tursenter (Hotellet)	0612 1 5	Middels
236	1	140380180	Våningshus Nes Nedre.	0612 1 27	Middels
217	13	140381071	Fjøs. Fjellseter.	0612 205 12	Middels
231	7	194786808	Blom		Middels
230	1	140380857	Skjul. Lorviken.	0612 1 99	Middels
232	2	140380504	Stabbur. Rørvik.	0612 1 62	Middels
231	21	140380652	Stabbur. Sundvolden Hotell.	0612 1 75	Middels
186	13	140381411	Størhus. Dammersplass.	0612 205 50	Middels
240	1	140381381	Våningshus. Benteplassen.	0612 205 48	Middels
230	14	194819714	Aarvold		Middels
236	200	194814763	Krokkleiva		Middels
212	46	140381063	Størhus. Fjellseter.	0612 205 11	Middels
236	24	140380091	Uthus. Hestebråten. "Brorhaug".	0612 1 19	Middels
180	15	194812930	Gamle Sollihøgda Skole		Middels
212	2	140381098	Størhus. Fjellseter.	0612 205 13	Middels
236	195	194814461	Nesheim		Middels
203	2	140381489	Størhus. Finneflakseter.	0612 205 61	Middels
208	5	140381306	Fjøs. Øskjevalseter	0612 205 36	Middels
234	5	140380318	Hovedbygning. Ødelien.	0612 1 38	Middels
238	131	194813201	Høymyr		Middels
236	36	194818378	Fagernes		Middels
219	1	140381195	Fjøs/Uthus Kneikaseter.	0612 205 24	Middels
240	1	140381357	Våningshus. Midtskogen	0612 205 44	Middels
238	43	194812876	Bolighus. Brennstuen.	0612 1 6	Middels
233	1	140380393	Hovedbygning. Øverby.	0612 1 50	Middels
231	6	194786697	Sørenga		Middels
240	1	140381373	Kjørehytte. Midtskogen. K	0612 205 46	Middels
230	1	194819676	Lårvika		Middels
229	10	194819897	Baserud		Middels

Gnr	Bnr	Bygningsnummer	Objektnavn	SEFRAK-id	Samlet verneverdi
231	251	140380512	Våningshus. Blomhøi . Krokkleiva	0612 1 63	Middels
231	4	194786883	Sundland		Middels
230	4	194819196	Lyse Øvre		Middels
238	10	194812760	Solbakken		Middels
236	8	140380237	Hovedbygning. Nes Store.	0612 1 32	Middels
241	1	140380989	Gjestehytte. Bruløkka.	0612 205 2	Middels
231	4	194786867	Sundland		Middels
230	6	194819218	Smie. Lyse (Forh. Laarvikplassen) Sundvollen	0612 1 91	Middels
180	83	15096683	Driftsbygning. Niskin.	0612 1 9	Middels
236	195	194814445	Nesheim		Middels
231	6	194786689	Sørenga		Middels
219	1	140381187	Speiderhytte. Tidl. størhus Kneikaseter.	0612 205 23	Middels
208	7	140381217	Fjøs Øskjevalseter.	0612 205 27	Middels
232	2	140380474	Våningshus. Rørvik.	0612 1 59	Middels
238	43	194812868	Uthus/Bolighus. Brænnstuen.	0612 1 7	Middels
215	14	140381322	Fjøs. Fjellseter.	0612 205 38	Middels
231	29	140380741	Våningshus Strandbo. Sundvollen	0612 1 86	Middels
234	9	194817053	Granli		Middels
237	5	140381462	Størhus. Sønsterudseter.	0612 205 59	Middels
198	15	194822936	Bergmyr		Middels
238	131	194813198	Høymyr		Middels
241	1	140380970	Helårshytte. Bruløkka.	0612 205 1	Middels
192	10	140381144	Størhus Sørseter.	0612 205 19	Middels
231	2	140380601	Hus For Barnehage. Tidligere skole Sundvollen.	0612 1 71	Middels
236	1	140380210	Stabbur Nes Nedre.	0612 1 30	Middels
230	1	194819692	Lårvika		Middels
231	32	194787065	Braatan		Middels
236	2	194818238	Stall. Nes Seter.	0612 205 58	Middels
230	1	194819668	Lårvika		Middels
236	7	194818211	Størhus. Nes Seter.	0612 205 57	Middels
229	3	194818645	Hellerud		Middels

9 Kilder

Bakke, Gudmund, 2009: Bygda og folket. Hole bygdebok bind 2, 5 og 6. Hole kommune 2002 - 2009

Hole historielags nettside

Hole kommune, 2017: Temaplan for kulturminner og kulturmiljøer – vest for Kroksund

KEY arkitekter AS v/Kjetil Sæterdal, 2017: Hole. Registrering av nyere tids kulturminner og kulturmiljøer. Fagrapport 2017

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Rapport 135

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736, Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112, Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 1b
7013 TRONDHEIM
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens gt. 14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00